

Zárójelentés *A nyelvi revitalizáció kommodifikációja – Standardizáció és autenticitás a moldvai magyar nyelv-használatban* című OTKA-pályázatról (K 112447, 2014. szeptember 1-től 2016. december 31-ig)

Az eredmények rövid összefoglalása

A kutatás célja a moldvai magyar nyelvi oktatási program kommodifikációjának (árúvá válásának) megértése volt. Eredményeink több helyszínen folyó etnográfiai kutatáson alapulnak: megfigyeléseket végeztünk és interjúkat készítettünk Moldvában magyarul tanuló gyerekekkel és szüleikkel (N = 15), Erdélyben magyarul továbbtanuló diákokkal (N = 40), a programban részt vevő tanárokkal (N = 15), valamint a program magyarországi támogatóival, az ún. keresztszülőkkel, akik egy-egy moldvai gyereknek a programban való részvételét finanszírozzák (N = 20). Kutatásunk kimutatta, hogy a nyelvi kommodifikáció más eseteivel szemben a moldvai magyar nyelvi revitalizáció sajátosságaként az autentikusnak tekintett identitás formálására és a standardizált, mérhető készségek átadására irányuló törekvések egybefonódnak egymással. A nyelvhez való viszonyulás kétféle megközelítéséből adódó feszültségek olyan diszkurzív folyamatokban jelennek meg, amelyek a magyar eredetű moldvai népesség nemzetiesítésére törekvő nyelvpolitika kialakítását kísérik.

Adatgyűjtés és feldolgozás

A kutatás során beszélők négy csoportjának tagjaival készítettünk interjúkat és négyféle kontextusban végeztünk megfigyeléseket. Az interjúalanyok a következő csoportokból kerültek ki: egyrészt a moldvai gyerekek és szüleik, másrészt az Erdélyben továbbtanuló moldvai származású középiskolások, harmadrészt a magyar nyelvet tanító moldvai tanárok és végül magyarországi támogatóik, a keresztszülők köréből. Az egyes csoportokban felvett anyag mennyisége a következő volt:

1. a magyarórákat látogató moldvai gyerekek és szüleik körében összesen 15 interjút készítettünk (általában szülő–gyerek párosokat interjúvoltunk). Ezek időtartama 25 perc és 1 óra 15 perc között volt, a hanganyag összesített hossza 10 óra.
2. Az Erdélyben magyar nyelven továbbtanuló középiskolások kollégiumában, a csíkszeredai Csángó Bentlakásban minden diákkal interjút készítettünk: összesen 40 diákkal 12 csoportos interjút vettünk fel. Az interjúk időtartama 35 perctől 1 óra 35 percig terjedt, a hangfelvételek időtartama összesen 14 óra 50 perc volt.
3. A moldvai tanárokkal összesen 15 interjút készítettünk, a tanárinterjúk időtartama 40 perc és 2 óra 25 perc között volt, összes időtartamuk 16 óra 20 perc.
4. Magyarországon összesen 20 interjú készült el a moldvai magyarórák támogatóival, ezek időtartama 35 perc és 2 óra 20 perc között van, összesen 16 órányi hanganyagot vettünk fel.

Megjegyzendő, hogy az eredeti tervekhez képest az első részjelentésben indokolt módon eltértünk a tervezett fókuszcsoportos interjúktól, mivel azok megszervezése során olyan akadályokba ütköztünk, amelyeket nem tudtunk elhárítani. Ezek hiányát részben megfigyelésekkel pótoltuk (lásd alább), részben pedig a 2. pontban említett középiskolás diákok körében felvett csoportos interjúkkal ellensúlyoztuk.

Az interjúk feldolgozása a következőképp zajlott: minden interjúról szó szerinti átirat készült, amely a konverzációelemzés konvencióit követve rögzíti az interjú során elhangzottakat. A felvett interjúk feldolgozása teljes körűen megvalósult.

A közösségi események megfigyelése egyrészt a moldvai magyartanítás magyarországi támogatóinak havi találkozóin való rendszeres részvételt jelentette, másrészt a moldvai magyartanítás tanóráinak megfigyelését, harmadrészt a moldvai magyaroktatás tanárai és a magyarországi támogatók minden évben megtartott találkozásán folytatott megfigyeléseket. És végül alkalmi események megfigyelését, mint például a magyartanárok minden tanévet megelőzően rendszeresen megtartott többnapos felkészítő foglalkozását, egy moldvai falu magyaroktatási programjának keretében szervezett népdaléneklési versenyét vagy magyarországi turisták látogatásához, máskor támogatók ajándékosztásához kapcsolódó előadás megtekintését, amely a helyi folklór megjelenítése mellett az oktatási program ismertetését és népszerűsítését is jelentette.

Megfigyeléseink a következő kvantitatív jellemzőkkel írhatók le:

1. A keresztszülők havi találkozóin rendszeresen jelen voltunk, összesen 21 órányi hanganyagot készítettünk.
2. A kutatás során összesen 40 magyaróra meglátogatása történt meg. Ezek közül tíz órán a helyi iskolában vettünk részt („magyar mint anyanyelv” tantárgy), 30 órán az oktatási program délutáni foglalkozásain (ezek közül egy óra hagyományörző foglalkozás volt, a többi magyaróra). A meglátogatott órákról jegyzőkönyvet vezettünk, amely előre megadott általános szempontok mellett az elhangzott interakcióknak a lehetőségekhez képest minél pontosabb és teljesebb lejegyzését is tartalmazza.
3. A moldvai magyarórákat tartó tanárok és magyarországi támogatóik minden évben egyszer megtartott találkozásán a kutatás mindkét évében jelen voltunk. A találkozók két részből állnak: az első rész nyilvános tájékoztató az oktatási program aktuális helyzetéről. Erről egy-egy órányi hangfelvételt készítettünk. A második az egyes falvakban dolgozó tanárok és az ott tanuló gyerekek támogatóinak „(kereszt)szülői értekezlete”, amelyen ugyan a résztvevők engedélyével jelen lehettünk, de mivel a hangfelvétel készítésébe nem egyeztek bele, csak feljegyzéseket készítettünk. A két találkozón összesen öt ilyen „értekezletet” figyeltünk meg.
4. A magyarul tanuló gyerekek és a magyarországi támogatók (keresztszülők) interakcióinak megfigyelésében a levelezésükre koncentráltunk, három keresztszülőnek és gyereknek az egymással való kommunikációját kísértük figyelemmel.

A kutatás során fontosnak tekintettük, hogy minél több oktatási helyszínt felkeressünk, mivel tapasztalataink szerint az egyes helyszínek között igen jelentős különbségek mutatkoztak az oktatás résztvevőinek száma, a tanulásban való részvétel intenzitása, a tevékenység helyi beágyazottsága stb. szempontjából. Az összesen 16 moldvai településen zajló oktatási program helyszínei közül a kutatás alatt tizenkettőt kerestünk fel (ezek nevét interjúalanyaink anonimitásának fenntartása érdekében nem soroljuk fel), valamint a már fent említett interjúk elkészítéséhez meglátogattuk a csíkszeredai Csángó Bentlakást is.

A kutatási eredmények közzététele szakmai rendezvényeken

A kutatási eredményeket hazai és nemzetközi tudományos rendezvényeken ismertettük meg a szakterület művelőivel. A projekt során a következő előadásokat tartottuk meg:

1. Bodó Csanád: Miféle standardok? 18. *Élőnyelvi Konferencia*, Nyitrai Egyetem, Szlovákia, 2014. szept. 18–20.
2. Bodó Csanád: Nyelvi revitalizáció másképp: A moldvai magyar nyelvi oktatási program. 25. *Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2015. márc. 30. – ápr. 1.
3. Bodó Csanád: How to save a national dialect transnationally? The revitalization of Hungarian in Moldavia, Romania. *Globalizing Sociolinguistics*, Leideni Egyetem, Hollandia, 2015. jún. 18–20.
4. Bodó Csanád: Hogyan standardizáljuk a nyelvjárásokat? A moldvai magyar nyelvi revitalizáció dialektológiája. VI. *Dialektológiai Szimpozion*, Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, 2015. szept. 2–4.
5. Fazakas Noémi: Dialektusok a nyelvi revitalizációban. VI. *Dialektológiai Szimpozion*, Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, 2015. szept. 2–4.
6. Heltai János Imre: Nyelv, nyelvváltozat és beszélés viszonyrendszerének értelmezése moldvai kétnyelvű beszélők nyelvi ideológiáiban. VI. *Dialektológiai Szimpozion*, Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, 2015. szept. 2–4.
7. Bodó Csanád – Fazakas Noémi – Heltai János Imre: Language revitalization from a different perspective: The Moldavian Hungarian language teaching program. *The Politics of Teaching and Learning Foreign Languages*, UCL SSEES, Nagy-Britannia, 2015. szept. 17–18.
8. Bodó Csanád – Zabolai Margit Eszter: A csángó műrokon és a keresztanya. *Nyelv, Ideológia, Média 11*, Szegedi Tudományegyetem, 2015. szept. 25–26.
9. Bodó Csanád – Fazakas Noémi: Linguistic diversity and standardization: The revitalization of Moldavian Hungarian in North-East Romania. *Language Ideological Debates on Contact Varieties*, Berni Egyetem, Svájc, 2015. nov. 11–12.
10. Bodó Csanád: Letters to the godparent. Előadás az *Universitat Oberta de Catalunya* IdentiCat kutatócsoportjában. Barcelona, Spanyolország, 2016. március 19.
11. Bodó Csanád – Bernadette O'Rourke (Heriot-Watt University, Edinburgh): New speaker access to the linguistic hearthland: A value-oriented approach to language and community. *The New Speakers Network, 2nd Whole Action Conference*, Hamburgi Egyetem, 2016. május 12–14.
12. Bodó Csanád – Zabolai Margit Eszter: Women in Action: Gender, linguistic revitalization and privatized nationalism. *Sociolinguistic Symposium 21*, Murciai Egyetem, Spanyolország, 2016. jún. 15–18.
13. Bodó Csanád: Mediatizált nyelvjárások. (Plenáris előadás.) 19. *Élőnyelvi Konferencia*, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Babes–Bolyai Tudományegyetem – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Marosvásárhely, Románia, 2016. szept. 7–9.
14. Fazakas Noémi – Heltai János Imre: Translanguaging and revitalization: Teaching Hungarian among the Moldavian Csángós. *Perspectives on Language Sustainability: Discourses, Policies and Practices*, Zadari Egyetem, Horvátország, 2016. szept. 16–17.

A felsoroltak közül a 4–6. előadás a Bodó Csanád szervezésében tartott *Nyelvi revitalizáció és dialektológia* című workshop (tudományos műhely) keretében hangzott el. A műhelyen emellett Szilvási Zsuzsanna (Kaposvári Egyetem) tartott előadást A norvégiai számi nyelvekre vonatkozó revitalizációs törekvések címmel.

A kutatási eredmények közzététele publikációkban

A kutatási eredményeket a tudományos közleményeknek a viszonylag rövid pályázati periódust meghaladó időt igénylő publikálása miatt jelentős részben még nem jelentettük meg. Így a már megjelent vagy közlésre elfogadott közlemények felsorolását követően röviden bemutatjuk már megjelenésre benyújtott munkáinkat.

A kutatás időtartama alatt a következő publikációink jelentek meg:

1. Bodó Csanád: *Nyelvi ideológiák és különbségek*. Cluj-Napoca: Institutul Pentru Studierea Problemelor Minoritatilor Nationale (ISPMN), 2016. 224 p. (A SOKSZÍNŰSÉG ALAKZATAI / NUANȚE ALE DIVERSITĂȚII)
2. Heltai János Imre: „Csángós beszéd” és „tiszta magyar”. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 40(1) [2016.]: 21–36.
3. Bodó Csanád – Zabolai Margit Eszter: A csángó műrokon és a keresztanya: Nem és nemzet a moldvai magyar nyelv revitalizációs programjában. *TÁRSADALMI NEMEK TUDOMÁNYA INTERDISZCIPLINÁRIS EFOLYÓIRAT* 6(1) [2016.]: 159–180.
4. Bodó Csanád: Miféle standardok? In: Kozmács István – Vanco Ildikó (szerk.), *Standard – nem standard: Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2016. 55–66.
5. Bodó Csanád: Autentikáció és régiség a moldvai magyar nyelvben. In: Bárh M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.), *A nyelv dimenziói: Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2015. 265–273.

A fenti publikációkon kívül két további, már közlésre elfogadott tanulmányunk áll megjelenés előtt. Ezek a következők:

6. Bodó Csanád: „*Vittem az ünüt az úlicába*”: Heteroglosszia, diverzitás és standardizáció a moldvai magyar nyelvi revitalizációban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXVIII. [2016.]
7. Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára: Román kölcsönszói hatások A moldvai csángó nyelvjárás atlasza nyelvi hasonlósági viszonyaiban. In: Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter szerk., *VI. Dialektológiai Szimpozion*.

A már benyújtott, de jelenleg még elbírálás alatt álló tanulmányaink közül kettőt nemzetközi nyelvészeti folyóiratnak küldtünk el, egyet tanulmánykötetben nemzetközi kiadónál tervezünk megjelentetni, egy pedig a magyar szociolingvisztika meghatározó rendezvénysorozata, az Élőnyelvi Konferenciák soron következő kötetében fog megjelenni. A felsoroltak közül Bodó Csanád és Fazakas Noémi szerzőségével nyújtottunk be tanulmányt a *Journal of Sociolinguistics* számára, amelyet a folyóirat szerkesztősége átdolgozásra javasolt. Az átdolgozott változatot azóta újra benyújtottuk a folyóirathoz, elbírálása folyamatban van. Ebben a tanulmányban azt állítjuk, hogy a nyelvi revitalizáció egyben a nyelv regisztrálása is, azaz bármely nyelv vagy nyelvjárás kihalásának megakadályozására tett kísérlet magával vonja e nyelv (nyelvjárás) önálló és ekként értékelt szemiotikai regiszterként való felfogását. Moldvában a magyar nyelv oktatási programja úgy fonódik össze a „csángó” nyelvjárás regisztrálásával, hogy a programban tanuló gyerekek magyar nyelvi előmenetelét reprezentáló kiadványok és levelek, amelyek elsődleges célcsoportja a program magyarországi támogatóinak köre, az „archaikus”, de egyben a magyarországi olvasók számára is ismerős magyar nyelv „autentikus” formáit jelenítik meg. A nyelvi revitalizáció és a regisztrálás

között kialakult kapcsolat motivációja a moldvai magyar nyelvi oktatási programban összefüggést mutat a (moldvai) magyar nyelv áruvá válásával.

Bodó Csanád, Fazakas Noémi és Heltai János Imre *Language revitalization, modernity, and the Csángó mode of speaking* címmel nyújtott be tanulmányt a de Gruyter kiadó *Open Linguistics* folyóirata számára. A tanulmány a Klara Bilić Meštrić és Lucija Šimičić vendégszerkesztő által összeállítandó tematikus lapszámában fog megjelenni, amelynek a címe *Perspectives on Language Sustainability: Discourses, Policies and Practices*. (A tematikus szám a megtartott előadások listájának 14. elemében említett konferencia anyagára épül.) A tanulmány arra mutat rá, hogy a nyelvi revitalizáció szorosan kapcsolódik a nyelvi veszélyeztetettségnek a nyelvet megszámlálhatóként tárgyiasító diszkurzusaihoz, amelyek a nyelvet mind a beszélőtől, mind a beszélésben megvalósuló használatától elkülöníthetőnek tekintik. A tanulmány mellett érvel, hogy a nyelvnek ez a „modernista” megközelítése meghatározza a nyelvi revitalizációs lépések mibenlétét és egyben az eredményét is. A moldvai magyar nyelvi revitalizáció példáján bemutatja, hogy miközben a mozgalom a modernitás keretei között bontakozik ki, összeütközésbe kerül a nyelvet és beszélést körülvevő helyi ideológiákkal. Utóbbiakat ugyan nem a nemzetállami diszkurzusok hozzák létre, de mégsem függetlenek tőlük, miközben a késő modernitáshoz köthető változások is jelentős hatást gyakorolnak rájuk. A nyelvnek a modernitást megelőző ideológiáját és annak az újabb kori fejlemények által befolyásolt változását elemzi a moldvai magyar nyelv standardizálásával, regisztrálásával, kommodifikációjával és mediatizáltságával összefüggésben.

Bodó Csanád és Fazakas Noémi tanulmánya, *Linguistic diversity and standardisation: The revitalisation of Moldavian Hungarian in North-East Romania* címmel a felsorolt előadások közül a 9.-ként említett berni konferencia előadásai alapján készülő kötetben fog megjelenni. A kötetet Christoph Neuenschwander és Laura Tresch szerkesztésében *Through the Lens of Ideology: Debates on Language Contact* címmel a Benjamins kiadónál tervezik publikálni. Tanulmányunkban a nyelvi standardok kialakulását a nyelvi revitalizációval összefüggésben vizsgáljuk, és arra mutatunk rá, hogy a standardizáció és a nyelvi diverzitás között jóval összetettebb viszony van, mint hogy az előbbi az utóbbi ellenében hat. A moldvai magyar nyelvi revitalizációt elemezve mellett érvelünk, hogy a nyelvi standardok követése éppenséggel növeli a nyelvi diverzitást, mivel a nyelvhasználat korábban ismeretlen gyakorlatait teremti meg. Ezeket a gyakorlatokat a bahtyini heteroglosszia fogalmának segítségével írjuk le.

Bodó Csanád *Mediatizált nyelvjárások* című dolgozata a 19. Élőnyelvi Konferencia kötetében jelenik meg. E tanulmány abból indul ki, hogy a kortárs szociolingvisztika nem labovianus elméletei kritikusan viszonyulnak a nyelvváltozat (standard, nyelvjárás, etnolektus, szociolektus stb.) fogalmához, de az ide tartozó kategóriák dekonstruálása sokszor azzal jár együtt, hogy az elemzés nem veszi figyelembe azoknak a beszélőkre gyakorolt hatásait. Márpedig ezek a konstrukciók jelentősen befolyásolják a nyelvhasználók viselkedését: pozíciókat jelölnek ki (például a standard vagy a nyelvjárási beszélőét), vizsgálati kérdéseket vetnek fel (autonóm nyelvvé vált-e, mondjuk, a moldvai csángó dialektus?) vagy éppen intézményeket teremtenek meg (többek között a „határon túli” magyar nyelv irodáit). A tanulmány egy ilyen kategóriát, a „nyelvjárás” fogalmát vizsgálja meg kétféle kontextusban. Egyrészt az új médiában, rámutatva arra, hogy ebben a közegben a nyelvi változatosság korábban egymástól jól elkülönülő és sokszor egymással összegeztethetetlen – nem egyszer ebből adódóan marginalizált – koncepciói jelennek meg egymás mellett. Másrészt a moldvai magyar nyelvi revitalizációs programban megjelenő mediatizált „csángó” nyelvjárással foglalkozik, amelyet nem a köznapi, hanem az „emelkedett” performancia jelenít meg, és amelynek a közönsége a nyelvjárás koncepcióját a hitelesség és az anonimitás ideológiái mentén értelmezi újra.

A kutatási eredmények szélesebb körű ismertetése

Kutatásunk elsősorban két fő csoport nyelvhasználatának megismerésére vonatkozott: az egyiket a moldvai magyartanítási program résztvevői, a másikat a program magyarországi támogatói alkotják. Az előbbi csoport tagjai és mások számára a program eredményeit bemutató és jelenleg készülő reprezentatív tanulmánygyűjteménybe írtunk ismeretterjesztő tanulmányt Heltai János Imrével, Beszélni valahogyan címmel. Ebben a tanulmányban arra mutattunk rá, hogyan értelmezhető a moldvai magyarnyelv-oktatási program a modernitás nyelvi következményei és a helyi beszélők nyelvszemlélete kettősségében. A kétféle nyelvfelfogás ellentétéből olyan feszültségek erednek, amelyekkel a nyelvi revitalizációs program résztvevői is szembesülnek. Tanulmányunk e kettősség elemzése mellett arra is kitért, hogyan lehetne olyan nyelvszemléleten alapuló pedagógiai programot kialakítani Moldvában, amely a nyelvi revitalizációt kísérő feszültségek csökkentésére is alkalmas.

A program magyarországi támogatói számára kutatási eredményeinket a havi rendszerességgel megtartott keresztszülő-találkozók valamely következő eseményén tervezzük bemutatni.

A kutatás eredményeit felhasználjuk felsőoktatási tevékenységünkben is. Az ELTE magyar nyelv és irodalom és alkalmazott nyelvészet szakos hallgatói számára, valamint a 2016–2017. tanév második tanévetől a magyar nyelvészeti doktori képzés résztvevői számára tartott kurzusainkon a kortárs szociolingvisztika meghatározó elméleti konstrukcióinak – heteroglosszia, mediatizáltság, regisztrálás, kommodifikáció, autenticitás stb. – megbeszélését moldvai magyar nyelvi példákkal illusztráljuk.